

ВІДГУК

Офіційного опонента доктора психологічних наук, професора, кафедри психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького Ковальнової Ольги Вікторівни на дисертаційне дослідження Ребрової Ольги Олександрівни «Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія

Актуальність теми дисертаційної роботи, її зв'язок із планами відповідних галузей наук

Актуальність теми. Дисертація О.О. Ребрової присвячена одній з актуальних проблем сучасної спеціальної психології. Відповідно до постійно зростаючих з боку суспільства вимог до її якості та потреби у врахуванні наявного прогресивного досвіду країн, які мають значні досягнення у сфері спеціальної освітньої політики та практики.

Актуальним виконане дослідження є також у світлі необхідності розв'язання важливих суперечностей, виявлених дисертанткою у ході вивчення становлення й розвитку психологічної допомоги батькам дітей раннього віку з особливими освітніми потребами в Україні, а саме: між інерційним збереженням тенденцій до ізоляції родин які мають дітей з особливими освітніми потребами і необхідністю та прагненням України інтегруватися у світовий суспільний простір, що визнається пріоритетом; між очевидною ефективністю в концептуальному розумінні, організації та розвитку психологічного супроводу батьків які мають дітей раннього віку з особливими потребами доведеною західними країнами, та ще недостатнім осмисленням її концептуальних засад і практичною реалізацією в Україні; між існуючим розмаїттям ефективних психологічних технологій психологічного, супроводу дітей з ООП в освітньому психологічному арсеналі та їх обмеженим набором в практиці психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами.

Дане дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка: «Психолого-педагогічні засади корекційно-розвивального навчання дітей із порушенням когнітивного розвитку» (Державний реєстраційний номер теми: 0118U003347).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження, їх значення для науки й практики

До найбільш істотних наукових результатів, отриманих здобувачкою, належать: розроблення й обґрунтування структурно-функціональної моделі психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами з розкриттям мети: оптимізувати функціонування родин на рівні спорідненої і батьківської підсистем, підходів, принципів, індивідуальних і групових завдань, функцій, діагностичного, едукативного, корекційно-розвиткового, моніторингового етапів. А також визначення необхідних умов успішності психологічного супроводу.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробленні діагностичного комплексу дослідження функціонування родин, які мають дітей раннього віку з ООП на рівні двох підсистем, який може бути використаний фахівцями психологічної служби, методистами, викладачами закладів вищої освіти, іншими спеціалістами реабілітаційних центрів, спеціальних, інклюзивних дошкільних закладів освіти України.

Розроблено, апробовано і впроваджено у практику роботи НРЦ та спеціальних закладів освіти України програму психологічного супроводу батьків, які мають дітей раннього віку з особливими освітніми потребами.

Науково-методичний інструментарій, що отримано в ході дослідження, створює сучасне підґрунтя для підготовки та підвищення кваліфікації фахівців психологічного профілю, зокрема у процесі підготовки навчальних програм, підручників, методичних посібників з дисциплін: «Спеціальна психологія», «Сімейне консультування», «Основи раннього втручання», «Практична психологія».

Ступінь обґрунтованості використаних методів, результатів і положень дисертації

У дисертаційному дослідженні Ребрової Ольги Олександрівни виважено і конкретно сформульовано науковий апарат дослідження, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет наукового пошуку.

Дисертація має чітку логічну структуру та містить достатнє обґрунтування основних наукових положень, що виносяться на захист. Розділи дисертації розкривають логіку і послідовність проведення дослідницької роботи. Зміст дисертаційної роботи побудований на відповідному матеріалі, аналіз та узагальнення якого дало можливість сформулювати належним чином обґрунтовані основні наукові положення, висновки та рекомендації. Про це свідчить аналіз тексту дисертації та змісту публікацій автора. Дисертаційне дослідження має відповідну теоретико-методологічну основу (фундаментальні положення філософії людиноцентризму та концепції розвитку спеціальної психології в умовах загальноцивілізаційних змін, на підґрунті загальнолюдських цінностей і плюралізму культур; методологічні положення сучасної психології, відповідно до яких досліджуються; концепції розвитку та супроводу осіб з особливими освітніми потребами та їх батьків; інноваційні ідеї учених щодо модернізації психологічної допомоги та тенденції її розвитку).

Наукова робота ґрунтується на достатній джерельній базі. У списку використаних джерел 182 найменувань, із них 10 – англійською мовою. До складу джерельної бази входять документи та законодавчі акти, що регулювали та наразі регулюють діяльність освітньої сфери в Україні; наукові праці вчених (вітчизняних та зарубіжних) в галузі спеціальної педагогіки та психології, монографії, дисертації відповідної проблематики, автореферати, збірники наукових праць, педагогічні часописи, методичні видання, історико-педагогічні розвідки, науково-педагогічна періодика, довідково-бібліографічна література, аналітичні звіти міжнародних та

всеукраїнських експериментів тощо, а також наукові праці з суміжних галузей знань.

Досягненню поставленої мети, розв'язанню визначених здобувачкою завдань на різних етапах наукового пошуку та формулюванню висновків наукового дослідження слугували обрані загально- і конкретно-наукові методи дослідження. Найефективнішими з них виявилися системно-логічний і теоретичний аналіз та синтез для визначення основних позицій дослідження.

Наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані у дисертації є достатньо апробованими на наукових заходах різних рівнів (конференціях, на засіданнях лабораторії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (2017-2022 рр.).

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Заслуговує на увагу ретельна розробка структури дисертаційного дослідження, яка зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі чітко визначено мету дослідження, його завдання, об'єкт і предмет, розкрито методологічні підходи, які склали теоретико-методологічні засади дослідження.

Теоретично вагомим, на нашу думку, є матеріал першого розділу роботи – *«Теоретичні засади психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами»* (с. 12-64), в якому авторка проаналізувала науково-методичну літературу з різних галузей знань про психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами. Та було підтверджено, що психологічний супровід батьків дітей раннього віку з ООП за своєю спрямованістю у проаналізованих дослідженнях враховує сучасні умови, де в центр уваги

ставиться дитина, а дорослі члени родини, як базові підсистеми (споріднена та батьківська), залишаються за межами наукового інтересу. Водночас, розвиток системи допомоги батькам вимагає проектування й реалізації наукових досліджень, спрямованих на вивчення умов і чинників індивідуальної та міжособистісної сімейної взаємодії.

На особливу увагу заслуговує порівняльний аналіз дослідження, який дозволив авторці розширити розуміння й визначити нове змістове наповнення терміну. Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з ООП визначаємо як недирективну цілісну й комплексну інтегративну технологію, у тривалому процесі якої створюються психологічні умови для глибшого пізнання власної особистості, підвищення рівня психологічних знань і психологічної культури, відновлення потенціалу успішного функціонування родин, розвиток та саморозвиток батьків.

На підтримку й позитивну оцінку в рецензованій дисертації заслуговує й другий розділ – *«Експериментальне дослідження родин, які виховують дітей раннього віку з особливими освітніми потребами»* (с. 64-122), у якому розкрито мету, завдання, обґрунтовано методику констатувального дослідження за п'ятьма етапами, з'ясовано психологічні чинники батьків, рівні функціонування родин.

У цьому розділі авторка акцентує увагу на визначені десять типів родин, які виховують дітей раннього віку з ООП з конкретизацією психологічних чинників, що описують досліджувані диспозиції родини на рівні спорідненої та батьківської підсистем.

Цінними вважаємо матеріали розділу, присвячені визначенню, що члени функційної родини демонструють позитивне ставлення до розвитку всіх сфер дитини, поважають, визнають потреби, інтереси, намагаються проводити весь свій вільний час з дитиною, що свідчить про гармонійність батьківсько-дитячих стосунків, водночас, члени дисфункційної та псевдофункційної родин (4 неконструктивні типи) схильні до утвердження, пропагування і виправдання гіперопіки дитини. Саме вони мають значні проблеми, пов'язані

з несформованістю інтелектуального, вольового, мотиваційного, емоційного врегулювання, що зумовлює необхідність проведення формувального етапу дослідження у забезпеченні комплексу заходів психологічного супроводу.

Як позитивний аспект варто відзначити результати порівняльного дослідження, що презентують значущих показників (кластерів) у псевдофункційної родини визначено виражену підозрілість, прояв недовіри до навколишнього середовища, труднощі під час комунікації і налагодження взаємостосунків з членами родини, прояв тривожності, емоційну нестійкість, негнучкість, втечу від проблем, прояв пасивної поведінки, низький рівень самооцінки та ін. У дисфункційних родин зафіксовано прояви конфліктності, невпевненість у діях, незадоволеність своєю особистістю, не згуртованість членів родини, прояв напруги, відчуття нестабільності. Констатовано, що у членів дисфункційної та псевдофункційної родин найбільш виражена «потуральна виховна диспозиція» ($p < 0,01$). Водночас, для функційної родини властивими є: задоволеність собою, згуртованість всіх членів родини, виражена взаємодія між ними, відчуття стабільності, позитивне ставлення до проведення дослідження, що свідчить про виражену «конструктивну виховну диспозицію» ($p < 0,05$), яка характерна для батьківської підсистеми.

Цілісність презентованої роботи створюється в третьому розділі **«Експериментальна апробація програми психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами»** (с. 122-156) за рахунок обґрунтованих засад формування психологічних компетентностей батьків у п'яти етапах (контактний, діагностичний, проектувальний, діяльнісний, результативний) психологічного супроводу, обґрунтовано й розроблено структурно-функціональну модель психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з ООП, розроблення й експериментального перевірення програми психологічного тренінгу (зміст, обсяг, принципи, етапи реалізації, тренінгові вправи, завдання для батьків).

У цілому дисертації властива повнота, системність подання та логічність викладення матеріалу. Авторський стиль відповідає вимогам науковості, мова дисертації коректна та зрозуміла.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях

Зміст, структура та логіка викладу матеріалу в дисертаційній роботі, сформульовані висновки доводять, що дисертантка володіє культурою наукового пошуку й обізнана в проблемі, яка розглядається. Наукові результати, отримані в дисертаційній роботі та винесені на захист, одержано автором і відображено у друкованих працях, в тому числі й електронних ресурсах. Основний зміст та результати дослідження досить повно висвітлено у 15 публікаціях, з них 1 стаття у наукометричному виданні бази даних інших держав; 6 статей у вітчизняних фахових виданнях, 8 публікацій – апробаційного характеру.

Відповідність змісту анотації основним положенням дисертації

Зазначимо, що зміст анотації та основні положення дисертації є ідентичними. Ознайомлення з текстом анотації дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом вона відповідає вимогам, що визначаються МОН України. У тексті анотації стисло висвітлено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Ребровою О.О. дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи отримані результати дослідження, їх наукову новизну та практичну значущість, необхідно відзначити дискусійні положення дисертації та окремі зауваження:

1 Аналіз змісту та оформлення дисертації Ребровою О.О. дає підстави для наступних зауважень і побажань:

В перших двох розділах наведено багато посилань та аналіз літератури без критичних авторських оцінок та теоретичних узагальнень.

Дещо «розмитою» є наведена у вступі роботи концепція дослідження, в якій важливо було б зазначити алгоритм корекції емоційних станів батьків дітей раннього віку з особливими потребами, організації авторської методики (тренінг) психологічної роботи в родині, яка виховує дитину раннього віку з особливими освітніми потребами та її наукове корекційне підґрунтя. Адже концепція дослідження проблеми – це не є концепція власне системи діагностичної й корекційної допомоги.

У теоретичних розділах дисертації, перш за все, доцільно було зосередитися на розкритті як сутності, так і технологічних аспектів групової форми роботи з батьками дітей раннього віку з особливими освітніми потребами.

2. Зважаючи на те, що у центрі уваги дисертанта були переважно батьки дітей з раннього віку з особливими освітніми потребами, вважаємо за доцільне пояснення, чому саме батьків цих дітей було обрано і, можливо, проведення аналогії щодо особливості організації допомоги саме для них (або обґрунтування універсальності такого підходу для батьків будь-яких дітей з особливими потребами).

3. У дисертаційному дослідженні представлено позитивні зміни у психоемоційних станах батьків, при цьому не йдеться про те, чи позначилися (і як саме) ці зміни на стані дітей цих батьків і ситуації в родині в цілому. Тому вважаємо за доречне представити досвід (можливо, з елементами емпіричного дослідження), який підтверджував би, що завдяки перетворенням у стані батьків принципово покращилася ситуація з дитиною з особливими потребами? Однак наведені зауваження не можуть вплинути на загальне високо позитивне враження від кандидатської дисертації Ребрової О.О., що постає повністю самостійною та завершеною працею, якою вирішується актуальна проблема в галузі спеціальної психології.

4. Визначаючи перспективи розвитку спеціальної психології в Україні в контексті психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами варто було б окреслити виклики в ході

імплементатії розробленої програми зважаючи на суспільно-політичний та економічно-соціальний контекст сьогодення та післявоєнного часу.

Відповіді на ці запитання та зауваження можуть бути надані в ході публічного захисту дисертації.

Загальний висновок

Незважаючи на висловлені зауваження, вважаємо, що дисертаційне дослідження Ребрової Ольги Олександрівни «Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами» є самостійним науковим дослідженням у галузі спеціальної психології, цілісним та завершеним і відповідає спеціальності **19.00.08 – спеціальна психологія**.

Дисертація містить змістовно виважений і ретельно розроблений автором теоретичний матеріал і засвідчує збагачення психологічної теорії і практики у сфері спеціальної психології.

Вивчення дисертації та публікацій автора дає змогу зробити висновок, що робота відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук, зокрема вимогам п. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567. і дає підстави для присудження Ребрової Ользі Олександрівни наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент:

Доктор психологічних наук, професор,
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького.

[Signature] О.В. Ковальова

Підпис Ковальової Ольги Вікторівни засвідчую.

Начальник відділу кадрів
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

[Signature] Наталія МАЖАРА